

065. İştikâkın aslı üzerine yapılan tartışmaların analizi**Yaşar Fatih AKBAŞ¹****APA:** Akbaş, Y. F. (2023). İştikâkın aslı üzerine yapılan tartışmaların analizi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 1113-1124. DOI: 10.29000/ rumelide.1252857.**Öz**

Dil mektepleri arasında birçok ihtilaflı mesele bulunmaktadır. Bu konulardan birisi de iştikâkın aslının ne olduğu meselesidir. Tartışmanın odağında Basra ekolü ve bu ekolün sonrasında teşekkül eden Kûfe ekolü bulunmaktadır. Basra ekolü türemede asıl olanın mastar olduğunu savunuyorken Kûfe ekolüne göre asıl olan fiildir. Her ekolün önde gelen temsilcilerinin doğrudan veya dolaylı bir şekilde fikir beyan ettiği konu ile ilgili ekollerin kendilerine göre akılcı ve mantıklı sebepleri bulunmakla birlikte Basralı nahivciler titizlikle seçtikleri bedevî Arapların fasih lehçesini esas alıp dile ait genel kuralları ortaya koymuşlarken Kûfe ekolü sema'nın kaynağını seçmede aynı titizliği göstermemiştir. Basra ekolüne göre esnek davranarak Araplardan rivayet edilen bazı nadir ve şâz kullanımları dahi kaideye esas almışlardır. Rekabet duygusunun da etkisiyle Basralıların genel kurallarını bozan tüm örnekleri büyük bir sabırla toplamış ve onları istisnalar olarak değil, Basra ekolünün ortaya koyduğu kuralların tersine genel kuralların temeli olarak görmüşlerdir. Ekollerin kural belirlemedeki tutumları kendini iştikâkın aslı üzerine yapılan tartışmalarda da göstermiştir. İştikak meselesini tanımlamak, türlerini ortaya koymak ve iştikâkın aslının ne olduğunu belirlemek için ele alınan bu çalışma Kûfe ve Basra ekollerinin mesele hakkındaki iddia ve delillerini geniş bir şekilde ele alarak ileri sürülen delillerin eleştirisini yapmak suretiyle yaygın kanaatin aksine türemede asıl olanın fiil olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Arap dili ve belagati, morfoloji, iştikak, dil okulları**Analysis of the discussions on the original derivative****Abstract**

There are many controversial issues among language schools. One of these issues is the issue of what the origin of the business is. The focus of the discussion is the Basra school and the Kufe school that was formed after this school. While the Basra school argues that the main thing in derivation is the infinitive, according to the Kufe school, the main thing is the verb. While the leading representatives of each school have their own rational and logical reasons for the subject to which they directly or indirectly express their opinions, the Basra nahivists put forward general rules regarding the language based on the fluent dialect of the Bedouin Arabs, which they chose meticulously, while the Kufe school has taken the same meticulousness in choosing the source of the sema. did not show. They respected every use that was reported from the Arabs, and they took every use they heard, even if it was rare and rare, as a basis. With the influence of the feeling of competition, they patiently collected all the examples that broke the general rules of the Basra people and saw them not as exceptions, but as the basis of the general rules, contrary to the rules put forward by the Basra school. The attitudes of the schools in determining the rules also showed themselves in the discussions on

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati ABD (Kars, Türkiye), yfatihakbas@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8570-3917 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 29.11.2022-kabul tarihi: 20.02.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1252857]

the origin of affiliation. This study, which was handled in order to define the issue of affiliation, to reveal its types and to determine what the origin of the affiliation is, aims to reveal that the main thing in derivation is the verb, contrary to the common belief, by criticizing the arguments and evidences of the schools of Kufa and Basra about the issue in a broad way.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Morphology, Derivation, Language Schools

Giriş

Arapçada "ilmu'l- iştikâk" olarak adlandırılan ilim, anlamda ilgi olması şartıyla bir sözcükten başka bir sözcük türetmek ve sözcükler arasındaki türeme ilişkilerini belirli kurallar içinde ortaya koymaktır (Lebedî, 1985, s. 116). İki kelime arasında mana ve harf bakımından bir münasebet olup onlardan birisi asıl, diğeri tali olarak kabul edilmektedir (Kırgız, 2010, s.210).

Arap dili bilginleri iştikâk konusunu genelde üç bölüm altında işlemişlerdir. Anlamda ilgi ve kök harflerinin sıralanışında birlik bulunması iştikâku's-sağır, iki sözcük arasında kök harfleri ve anlam bakımından ilgi bulunması fakat harflerin sıralanışında farklılık bulunması ise iştikâku'l-kebir olarak isimlendirilmiştir. (Cinnî, 1952, s.133-134). Bu ikisi dışında bir de iki sözcüğün kök harflerinin çoğunda uyum olması, uymayan harflerin ise mahreçlerinde uyum sağlaması olarak tanımlanan iştikâku'l-ekber'den bahsedilmektedir.

İştikâku'l-ekber kuramında bir kelimenin harflerinden birinin değiştirilerek, yeni bir kelimenin elde edilmesi söz konusudur. Yeni kelime değişime uğramamış harfler açısından kaynak kelime ile tam bir ortaklık, değişmiş harfler açısından ise mahreç veya sıfat ortaklığı içindedir. Kuramı ilk seslendiren İbn Cinnî olmuştur. Daha sonra Sekkâki kuramı literatüre iştikâku'l-ekber adı ile sokmuştur (Yüksel, 2005, s.219).

İştikâkın aslının ne olduğu konusunda ise dört temel görüş bulunmaktadır. Basra ekolünden şâz görüşe sahip olanlar hariç Basra ekolü türeyişte asıl olanın mastar olduğunu iddia etmektedir. İbn Cinni, *Sibeveyhi ve Basra'lıların neredeyse tamamının fiilin mastardan türediğini mastarın ise fiilden daha önce var olduğunu dile getirdiklerini* ifade etmektedir. (Zeccâcî 1399, s.56) Fiilin asıl olup mastarın fiilden türediğini savunanlar ise Kûfeli âlimlerin tamamı ve bir kısım Basralılardır. (Fadlî, 1387, s.8)

Bunaların dışında mastarın tek başına ism-i fâil, ism-i mef'ul, vs. hariç fiilin aslı olduğunu savunanlar bulunduğu gibi (Endelüsî, 1997, 1030), mastar ve fiilin bir birlerinden türemediklerini, her birisinin tek başına kaim olduklarını savunanlar da bulunmaktadır. Bu görüşe göre herbirisi asıldır. Birisinin diğerinin fer'i olduğuna hükmedilemez. Bu görüş Ebu Bekir b. Talha'ya isnat edilmektedir. Ebu Bekir b. Talha Arapça kelimelerde iştikâk olduğunu kabul etmekle beraber birisinin diğerinden türediğini kabul etmemektedir. Bir çok alim tarafından kabul gören bu görüşe İbni Talha'yı iten şey النبوة ، الأمومة ، الخولة ، العمومة ، عسى ، ليس ، نعم ، gibi bazı mastarların fiil halinin ، عسى ، ليس ، نعم ، gibi bazı fiillerin ise mastar formlarının bulunmayışdır (Şemsulhâk, 1433, s.31-32).

Bir çok alim iştikâkın aslı üzerine fikir beyan etmiş olmakla beraber tartışmaların ilk olarak Basra ve Kûfe ekolleri arasında cerayan ettiği görülmektedir. Bu iki ekolün ilgili mesele hakkındaki görüş ve iddialarının ele aldığımız bu çalışmada ekollerin ileri sürdükleri deliller ayrıntılı bir şekilde tartışılarak yaygın kanaatin aksine türemede asıl olanın fiil olduğu izah ve isbat edilecektir.

1. Ekollerin ortaya çıkışı ve kural belirlemedeki temel yaklaşımları

Fetihler ve ticaret sayesinde farklı milletlerle ve topluluklarla karşılaşmaları ve bunlarla olan ilişkileri sebebiyle Arapların dillerinde bir takım bozulmalar meydana gelmişti. Günlük konuşmaları aşır Kur'ân'ın yanlış okunmasına dahi sirayet eden dildeki bozulmalar, Arap dili gramerinin tespitini zorunlu kılmaktaydı. Bunun yanı sıra bedevi Arapların konuşmalarında yer alan lügat malzemelerinin derlenmesi de bir ihtiyaç haline gelmişti. Bu anlamda Arap gramerine bağlı ilk önemli çalışma olan Kur'ân'ın noktalanması, Ebû'l-Esved ed-Düelî tarafından yapıldığı için ilk kaynaklar, çalışmaların Hz. Ali ile başlayıp Ebû'l-Esved ed-Düelî ile geliştiğini belirtmişlerdir. (Ebu'l-Berekât, 1998, s.14). Bu alandaki ilk çalışmalar gerek dini gerek din haricindeki bir takım gayeler taşımaktadır (Dayf, 1979, s.11). Ebu'l-Esved'in başlattığı ve daha sonra Basra ve Kûfe şehirlerinde gelişen dil ve edebiyat çalışmaları, farklı meseleleri kendilerine mahsus görüşlerle ele alıp incelemeleri sebebiyle aralarında ihtilâf ve münakaşalar olan iki nahiv ekolünün doğmasını neticelendirdi. (Çetin, 1991, 3/296)

Bu iki mektep Arap nahiv tarihinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Bu önem Arap gramerinin kuralları ve nahiv terimlerinin tespitinde oynadıkları rolden kaynaklanmaktadır. İlk Arap gramercileri olan Yahya b. Ya'mer (ö. 89/708 [?]), Nadr b. Asım (ö. 89/708 [?]), Abbâs (ö. 32/653), Ebû'l-Esved'in (ö. 69/688) talebeleriydi. Bu isimler gramer ilminin kurulmasında öncülük etmişlerdir. Onları talebeleri takip etmiş dil ekollerin kurulmasında ve bu okullarının görüşlerinin belirlenmesinde önemli rol oynamışlardır (Dayf, 1979, s.20).

Nahiv çalışmalarını ilk kez başlatan ve temeli Ebû'l-Esved ed-Düelî tarafından atılan Basra Dil Okulu, Halil b. Ahmed ile gerçek anlamda dil okulu özelliğini kazanmış ve onun öğrencisi İran asıllı Sîbeveyhi zamanında en parlak devrini yaşamıştır (Dayf, 1979, 267-280). Bu dönemde Basra'da faaliyet gösteren, nahiv çalışmalarının tedvîn ve tasnif dönemine girişini hazırlayan dilliler, dilin birçok meselesine el atmış, kurallar tespit edip açıklamalar yaparak grameri sağlam bir temele oturtmaya çalışmışlardır (Enbârî, *Nuzhetu'l-Elibbâ*, 1998, s.20).

Basra dil ekolüne mensup nahivciler dil kurallarını belirleme konusunda oldukça titiz davranmışlardır. Çalışmalarını sema' ve kıyasa dayandırmış, titizlikle seçtikleri fasih konuşan bedevilerden dil ve edebiyat malzemesi toplayarak seyrek rastladıkları nadir ve şâz şekilleri değil, sık rastlananları esas kabul etme yoluna gitmişlerdir. (Çetin, 1991, 3/296) Şâz kelimelerle karşılaştıklarında bunların yanlış olduklarını belirtmiş ya da te'vîl etme yoluna gitmişlerdir. Türetme yapacakları kelimenin sağlamlığını ve doğruluğunu tespit için henüz dil melekelerini kaybetmemiş kabilelere müracaat etmişlerdir. Bazen bizzat çöldeki bedevi kabilelere ziyaretler yapmışlar, bazen de onları yanlarına çağırmışlardır.

Basralı nahivciler için Kur'ân-ı Kerîm'de kaidelerin tespitinde temel ölçü olmuştur. Ancak az sayıdaki bazı kıraatler arasında kendi kurallarına uyanları tercih etmiş, şâz olarak nitelendirdikleri bazı kıraatleri ise uygun bir şekilde te'vîl etme yolunu benimsemişlerdir. Manaca rivayet edilen ve hicri II. yüzyıla kadar yazıya geçirilmeyen hadislerle birçok yabancı kelimenin karıştığını kabul ettikleri için kuralları belirlerken hadisleri delil kabul etmeyip şahit olarak kullanmamışlardır.

Güney Irak'ta 638 yılında kurulan Kûfe de Basra gibi İslami ilimler sahasında büyük faaliyetlerin hüküm sürdüğü bir şehir olmuştur. Kazandığı ilmi şöhret hicri V. asra kadar sürmüştür. (Ergin, 2003, s.43) Kûfede gramer çalışmalarının ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle beraber Ebû Ca'fer er-Ruâsî Kûfe nahiv ekolünün kurucusu sayılmaktadır (Şirin, 2015, s.189; Cengiz, 2018, 188). Kûfe ekolü, Basra ekolünden yaklaşık yüz yıl sonra kurulmuş ve onlardan etkilenmiştir. Ekolün kurucusu her ne

kadar Ebû Ca'fer er-Ruâsî olsa da ekol Kisâ'i ve Ferrâ ile daha bağımsız bir hüviyet kazanmıştır (Râvi, 1949, s.126).

Basralı nahivciler titizlikle seçtikleri bedevi Arapların sağlam dil malzemelerini esas alıp dile ait genel kurallar ortaya koymuşken Kûfe'liler sema'ın kaynağını seçmede aynı titizliği göstermeyerek Araplardan rivayet edilen her kullanıma itibar etmiş, nadir ve şâz bile olsa duydukları şeyleri kaideye esas almışlardır. Rekabet duygusunun da etkisiyle Basralıların genel kurallarını bozan tüm örnekleri büyük bir sabırla toplamış ve onları istisnalar olarak değil, Basralıların kurallarının tersine genel kuralların temeli olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı zaruret sebebiyle caiz olan lügatleri birer asıl kabul ettiği için Kisâ'i'nin, nahvi ifsat ettiği dahi söylenmiştir (Ergin, 2003, s.46-47).

Ebû Ca'fer er-Ruâsî ve Mu'âz el-Herrâ'dan nahiv öğrenen Kisâ'i, Basra'ya giderek orada Halîl b. Aḥmed'ten ders almış, üzerinde çalıştığı dil malzemesini derlemek için hocası Halîl gibi çöllere yolculuk yapmıştır (Enbârî, Nuzhetu'l-Elibbâ, 1998, s.58-59). Döndüğünde Basra'da hocası Halîl'in vefat ettiğini öğrenmiştir. Hocasının yerine geçen Yûnus b. Habîb'in derslerine katılarak ilmî münakaşalarda bulunmuştur. Böylece Basra ve Kûfe ekolleri arasındaki ilk tartışmalar ve fikrî mücadeleler başlamış oldu. (Mahzûmî, 1958, s.67). Önceleri Basralılardan istifade ederek yetişen ve hicri 2. yüzyıl sonlarında ayrı bir grup teşkil eden Kûfeliler artık Basralılar ile hararetle bir yarışma içine girmişlerdi (Çetin, 1991, 3/296).

Basra ve Kûfe ekolleri arasındaki ilk ihtilaf, er-Ruâsî ile el-Halîl arasında başlamış daha sonra Sîbeveyhi ile Kisâ'i arasında devam etmiştir. Abbasi Halifesi Harun Reşid'in huzurunda düzenlenen ve Sîbeveyhi ve Kisâ'i arasında geçen "Zunbûriyye" münazarası oldukça meşhurdur (Ergin, 2003, s.46). Hakkında tartışmaların yoğun bir şekilde yapıldığı meselelerden birisi de iştikâkta asıl olanın ne olduğu meselesidir.

2. Basra ve Kûfe ekollerinin iştikak hakkındaki görüş ve iddiaları

Basra ekolü türeyişte asıl olanın mastar olduğunu iddia etmektedirler. Sîbeveyhi ve Basra'lıların neredeyse tamamı fiilin mastardan türediğini mastarın ise fiilden daha önce var olduğunu dile getirmektedirler. (Zeccâcî, 1399, s.56). Basra ekolü tarafından ileri sürülen deliller şu şekildedir:

Basra ekolüne göre mastarın asıl fiilin tali olduğunun en iyi delili mastarın مصدر şeklindeki isimlendirilmesidir. Bu isimlendirmenin sebebi kendisinin asıl olup fiilin çıkış noktası anlamına gelmesinden kaynaklanmaktadır. Zira develerin çıkış yerine مصدر denilmektedir (Zemahşeri, 1990, s.196). İsimlendirme dahi mastarın asıl olduğunu göstermektedir.

Mastarın asıl, fiilin tali olduğu delillerinden birisi de mastarın mutlak bir zamana delalet etmesidir. Fiil ise belirli bir zamana delalet eder. Mutlak ile mukayyet olan kıyaslandığında asıl olan mutlak olmaktadır. Dolayısıyla asıl olan mastardır. Mastar herhangi bir zamanla kayıtlı olmaksızın her üç zaman diliminden de soyutlanmıştır. Mastar için bir zaman tayin etmek mümkün olmadığı için her bir zaman dilimine delalet etmesi için mastarın lafzından mazi, şimdiki zaman ve gelecek zaman olmak üzere üç ayrı zaman ortaya çıkarılmıştır. Bu da mastarın asıl fiilin tali olduğuna delalet etmektedir (Enbârî, el-İnsaf, 1998, s.193).

Bir diğer delil ise fiilin sigasıyla iki ayrı şeye yani; hem oluşa hem de zamana delalet etmesidir. Mastar ise zamandan soyutlanmış bir şekilde sadece oluşa delalet etmektedir. Tek bir şeye delalet edenin iki

farklı şeye delalet edene göre asıl olması gerekir. Tek olan, ikil olanın aslı olduğu için mastar asıldır. Sayılarda da aynı şekilde önce bir sonra iki gelmektedir (Murâdî, 2006, s.459).

İleri sürülen delillerden birisi de mastarın isim olup fiile ihtiyaç duymamasıdır (Enbârî, el-İnsaf 1998, s.194). Mastar diğer isimler gibi fiile ihtiyaç duymaz. Örneğin fiile ihtiyaç duymadan “ضَرْبُكَ شَدِيدٌ / Vuruşun şiddetlidir.” deriz. Fiil ise hangi durumda olursa olsun isme ihtiyaç duyar. Kendi kendine kaim olan başka bir şeye ihtiyaç duyardan asıl olmaya daha layıktır (Enbârî, Esraru'l-Arabiyye 1995, s.61). Sîbeveyhi Bu durumu el-Kitapta “Görmez misin ki kelamın gerçekleşmesi için isim gereklidir. Böyle olmadığında kelam tam olmaz. Mastar ise fiile ihtiyaç duymaz” sözleriyle dile getirmektedir (Sîbeveyhi, 1999, 13).

Bir diğer delil ise fiilin sığası ile mastarın delalet ettiği şeye de delalet etmesidir (Enbârî, l-İnsaf, 1998, s.195). Mastar ise fiilin delalet ettiği şeye delalet etmez. Örneğin ضَرْبُ fiili ضَرْبُ mastarının delalet ettiği vurmaya da delalet eder. ضَرْبُ mastarı ise ضَرْبُ fiilinin ifade ettiği şeylere delalet etmemektedir. Bu da fiilin tali mastarın asıl olduğunun delillerinden birisidir. Çünkü tali olanın içerisinde asıl olanın da bulunması gerekir (Enbârî, Esraru'l-Arabiyye, 1995, s.162). Bu aynen gümüşten yapılmış bir kap gibidir. Bu kap içerisinde gümüşü de barındırmaktadır. Bu kap gümüşün fer'i olup ondan yapılmıştır. Aynı şekilde fiil de mastarın fer'i olup ondan alınmıştır.

Basra ekolüne göre iştikâk ile belli kalıplar içerisinde farklı manaların artırılması kastedilmektedir. Bu ise mastarla değil mazi, muzari ve emir gibi farklı kalıplarla birçok manaya delalet eden fiilde gerçekleşmektedir. Bunu da şu delille güçlendirmeye çalışmışlardır. Tali olan asla ait zait bir mana taşır ki fiil zamana ve oluşa delalet etmek açısından iki mana taşımaktadır (Enbârî, el-İnsaf, 1998, s.194). Mastar fiilden müştak olsaydı mastarın fiilden türeyen ismi fail ve ismi mefulullerde olduğu gibi fiilin taşımış olduğu iki manayı da taşıyor olması gerekirdi. Her müştak kelime hem aslın hem de kendi manası bulunmaktadır. Mastarlar böyle olmadığı için fiilden türemiş değildir (Enbârî, Esraru'l-Arabiyye, 1995, s.162; Enbârî, el-İnsaf, 1998, s.195).

İleri sürülen iddialardan birisi de mastarın عَفْوٌ ، ذَهَابٌ ، ضَرْبٌ gibi farklı vezinler içerisinde gelmesinin fiilin diğer cins isimler gibi olmasıdır. Nasıl ki cins isimler bir şeylerden türememişse mastar da bir şeyden türememiştir. Cins isimlerde olduğu gibi kıyasta tek bir yöntemin olmayışı mastarın asıl olduğu hususunda en önemli delillerden birisidir. Zira mastar fiilden türeyeydi diğer müştakkatta olduğu gibi sülâsiler için belli bir kalıp, mezidler için farklı bir kalıp bulunup türetilecek her kelime bu kalıba aktarılacaktı. Örneğin sülâsi fiillerin ismi faili فاعل kalıbı، افعال vezninin ismi fail kalıbı مفعول kalıbıdır. Mastarın diğer cins isimlerde olduğu gibi tek bir forma sahip olmaması onların asıl fiillerin tali olduğunu göstermektedir (Enbârî, Esraru'l-Arabiyye 1995, s.195).

Basra ekolüne göre asıl veya fer' oluş bir çok şeyde mevcuttur. Hüküm çıkarma yoluyla sabit olmuştur ki fer' olan ikil ve çoğullarda olduğu gibi asıl olanın manasını da taşır. Zira ikil ve çoğul tekilin fer'idir. Örneğin ، اثنان ، ثلاثة ، أربعة ، مثلث ، ثلاث ، رباع ، gibi sayıların fer'idir. Bu yüzden kendisinde mastar manası da bulunan fiilin tali olması gerekir (Murâdî, 2006, s.459).

Bir diğer delil, mastar tek olmasına rağmen fiilin mazi, muzari ve emir olmak üzere üç tane olmasıdır (Enbârî, el-İnsaf, 1998, s.194). Mastarın fiilden türediğine hükmedilse dahi mastarın ya her üçünden veya sadece bir tanesinden türemiş olması gerekir. Üçünden de türemiş olması imkansızdır. Bunlardan birisinden türemiş olduğunu söylesek, bu fiillerden birisinin seçilmesi gerekecek ve bu seçim mesnetsiz bir tercih olacaktır (Ciyânî, 1990, 2/178).

Delillerden birisi de ne lafzen ne de takdiren bir kısım mastarların fiil formlarının bulunmayışıdır. Örneğin، وَيْبٌ، وَيْلٌ، وَيْسٌ، وَيْحٌ gibi mastarların fiil formları bulunmamaktadır. Eğer fiil mastarın aslı kılinsaydı bu bizi aslı olmayan furuata götürürdü ki bu imkansızdır (Ciyânî, 1990, s.179).

Mastarın fiilden türediğine dair farazi bir şey ilk manaların tenakuzuna sebep olurdu. Bu da usulü ihlal eden bir durumdur. Çünkü fiil zaid harfler ve özel bir zamana ve faile delalet eden zaid manalar içermektedir. Mastar ise sadece eyleme delalet eder. Bu ise öncelikli ilk manalar için tenakuz oluşturmaktadır. İştikaktan murat, aslı güçlendirmek ve manaları genişletmek olduğu için bu durum mastarın fiilden türemiş olduğu farz edilerek gerçekleştirilemez (Enbârî, *el-İnsâf*, 1998, s.193). Ayrıca mastar binası çokça bulunmakla beraber yaygındır. Mastar fiilden müştak olsa ismi fail ve ismi mefulde olduğu gibi mastarın belirli vezinlerle sınırlandırılmış olması gerekmektedir. Bu da mastarın fiilden türemediği hususunda delil teşkil etmektedir.

Sîbeveyhi *el-Kitad*'da "لأن الأسماء هي الأولى / Çünkü ilk önce var olanlar isimlerdir" (Sîbeveyhi, 1999, 1/16) demektedir. Basra ekolü delillerden birisini de bu söz üzere inşa etmiştir. Basra ekolüne göre mastarın isim olarak isimlendirilmesi onu var oluşta öncelikli kılmaktadır. Mastar isim cinsinden olduğuna göre fiillerden önce var olması gerekmektedir. Bu da mastarın asıl olması hususunda önemli bir delildir.

Fiilin asıl olup mastarın fiilden türediğini savunanlar ise Kûfeli âlimlerin tamamı ve bir kısım Basralılardır. Basra ekolüne göre az sayıda olmakla beraber Kûfe ekolünün fiilin asıl olduğunu kanıtlamak gayesiyle ileri sürdüğü deliller şöyledir:

Kûfe ekolüne göre mastar fiile tabidir fiil ise matbudur. Mastarın fiile tabi olması mastarın fiilden türediğine dair güçlü bir delil niteliği taşımaktadır. Mastarın fiile tabi olması birçok meselede kendini göstermektedir (Çatal, 1996, s.136).

Birinci mesele mastarın illetli veya sahih oluşunun fiile tabi oluşudur. Fiil illetli olunca mastar illetli, fiilin sahih oluşuyla mastar da sahih olmaktadır. قائم örneğinde olduğu gibi fiil illetli olduğunda mastar illetli، ضرب ضرب örneğinde olduğu gibi fiil sahih olduğunda mastar da sahih olmaktadır (Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, 1995, s.163; Enbârî, *el-İnsâf*, 1998, s.193). İkinci mesele, fiilin mastar üzerinde amil olup onu etkilemesidir. Amilin mamulden önceliği hususunda hiç şüphe yoktur. Örneğin فَعَدْتُ فَعُودًا cümlesinde فَعَدْتُ kelimesi fiilinden dolayı nasb halindedir. Bu yüzden fiil ameldeki kuvveti ve mastar üzerindeki etkisinden dolayı asıl olmayı hak etmektedir (Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, 1995, s.163). Üçüncü mesele ise mastarın fiili te'kid etmek için kullanılmasıdır. ضربت dedikimizde te'kid edilenin rütbe olarak te'kid edenden önce olduğunda şüphe yoktur. Bu yüzden fiil asıl mastar ise talidir (Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, 1995, s.163; Enbârî, *el-İnsâf*, 1998, s.193).

Kûfe ekolü tarafından ileri sürülen delillerden birisi de bir failin fiili olmaksızın manasının düşünülmesi mümkün olmamasıdır. Bu yüzden kendisiyle mastarın bilindiği fiilin asıl olması gerekmektedir (Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, 1995, s.163; Enbârî, *el-İnsâf*, 1998, s.193).

Kûfe ekolüne göre "mastar" şeklindeki isimlendirilmesinin sebebi fiilin kendisinden türemiş olması değildir. Zira مصدر veznindeki مصدر kelimesinin failiyyet ve mef'uliyyet manası içermeye ihtimali de vardır. Örneğin "مَشْرُوبٌ / tatlı içecek" manasında مَشْرَبٌ denilebilmektedir. مصدر kelimesi مصدر veznine benziyor olsa da bu kelimeyle kastedilen مفعول veznindeki مشروب kelimesidir. Yani olayın ortaya çıktığı yer değil mef'uliyet manası kastedilmiştir (Çatal, 1996, s.137).

Bu lafzın ismi fail manası taşıma ihtimali de vardır. Zira المصدر kelimesi mimli mastardır. فُعُولًا حَسَنًا manasında قَعْدَتْ مَقْعَدًا حَسَنًا denilmektedir. Mastarın ismi meful manasında kullanımı Arapların kelimasında çokça meydana gelmektedir. Örneğin عَادِل manasında عَدْلٌ denmektedir. Buda mastarın مَصْدُورٌ عَنْ الْفِعْلِ veya صَادِرٌ عَنِ الْفِعْلِ kastedilmek üzere fiilden meydana geldiğini göstermektedir. Bundan dolayı mastarın asıl fiilin tali olduğunu söylemek doğru değildir. Bilakis mastarın, mastar şeklinde isimlendirilmesinin sebebi, fiilden ortaya çıkmış olmasındandır. Dolayısıyla bu isimlendirilme fiilden ortaya çıkan şey manası kastedilmek üzere bir isimlendirme olmaktadır (Enbârî, *el-İnsâf*. 1998, s.192.).

Basra elolünün fiil formları bulunmayan mastarlar bulunmaktadır tezine karşılık Kûfe ekolü mastarları bulunmayan حَبِّذَا، لَيْسَ، عَسَى، يَنْسَ، نَعَمْ gibi fiilleri ileri sürmektedir. Kûfe ekolüne göre mastar tali fiil asıl olduğu için bu fiillerin mastarları bulunmamaktadır. Durum bunun tersine olsa, aslı olmayan fer'i asıl kabul etmek gerekirdi ki bu da imkansızdır (Enbârî, *el-İnsâf*. 1998, s.192).

Mastarın fer' olduğuna dair ileri sürülen delillerden birisi de failin fiili olmadıkça manasının düşünülmesinin imkansızlığıdır. Bu yüzden kendisiyle mastarın bilindiği fiilin asıl olması gerekir (Enbârî, *el-İnsâf*. 1998, s.192).

Kuruluş açısından Basra ekolünden sonra geldiği için Kûfe ekolünün ileri sürdüğü delil ve iddialar aslında bir itiraz kabilindendir. İleri sürülen bu iddialar Basra ekolünce boşa çıkarılmaya ve çürütülmeye çalışılmıştır. Yapılan itirazlar şu şekildedir:

Basra ekolüne göre Kûfelilerin “مصدر lafzının ismi fail veya ismi meful manası taşıdığı” iddiası doğru değildir. Zira bu zahirin hilafıdır. Zahir bir şeyin sudur ettiği, ortaya çıktığı yer olmasını gerektirir. Lafzın zahire hamledilmesi bunun tersini yapmayı gerektirecek bir zorunluluk yoksa daha evladır (Enbârî, *el-İnsâf*. 1998, s.201). Kûfelilerin sunmuş olduğu مَرْكَبٌ فَارِهٌ، مَرْكَبٌ عَذْبٌ gibi ifadelerin ismi fail veya ismi meful manası ifade ediyor olması iddiasına gelince bu ifadeler içmenin ve binme eyleminin mekânı için kullanılmıştır. Yakınlıklarından dolayı tatlı olmak ve çevik olmak mekânına nisbet edilmiştir (Enbârî, *el-İnsâf*. 201).

“Mastar” kelimesinin ismi fail manası taşıdığı dolayısıyla kelimenin anlam açısından bir başkasından meydana gelen anlamı taşıdığı iddiası da doğru değildir. Zira “م” harfinin ziyadesi bu kıyasa engel olmaktadır. Çünkü رَجُلٌ زَوْرٌ manasında رَجُلٌ زَوْرٌ denilir. رَجُلٌ مَزْوَرٌ denilmez. Yine aynı şekilde مَا أَنْتَ إِلَّا مَسِيرٌ “Sen ancak yürümeğesin” denir. مَا أَنْتَ إِلَّا سَيْرٌ denilmez. Bu yüzden مصدر lafzı الصَادِر manasına kullanılmamıştır. Mastar diye isimlendirilmiş olması dahi meselenin tartışılmasına mahal bırakmamaktadır.

Basra ekolüne göre mastarın fiilin illetli olmasıyla illetli, fiilin sahih olmasıyla mastarın sahih olması hususundaki iddia bir kelimenin asıl veya tali olduğuna delalet etmez. Çünkü يَوْعِدُ fiilinin aslı يَوْعِدُ idi “vav” harfi “ya” ve kesre arasında bulunduğu için hazfedilmiştir. Aynı şekilde aslı يَوْعِدُ، يَوْعِدُ، يَوْعِدُ olan kelimelerde يَوْعِدُ fiiline itibar edilerek يَوْعِدُ، يَوْعِدُ، يَوْعِدُ şeklinde okunmuştur. Bu durum nasıl ki bu kelimelerin يَوْعِدُ fiilinden türediğine delalet etmezse bir mastarın fiile bağlı olarak illetli olması da fiilin asıl mastarın tali olduğunu göstermez. (Enbârî, *el-İnsâf*, 1998, s.197) Kaldı ki bu durumun aksi de caizdir. Yani; mastarın illetli olmasıyla fiil illetli olur, sahih olmasıyla sahih olur demek de mümkündür. Bu bir şeyin asıl veya tali olduğu hususunda delil teşkil etmez. Ayrıca illetli olmayı gerektiren şey tasrif veya harflere hareketlerin ağır gelmesidir. Mastar da aynı şekilde fiilde bulunan şeylerden dolayı illetli olmaktadır. Mastarın fer' fiilin asıl olmasından dolayı değildir (Mübaşir, 2000, s.58).

Aynı şekilde mastarın fiilden türemediğinin delillerinden birisi de أَكْرَم fiilinin mastarında hemzenin duruyor olmasıdır. Eğer mastar fiilden müştak olsaydı ismi fail ve ismi mefulde olduğu gibi مَكْرَم veya مَكْرَم şeklinde söylenerek hemzenin düşürülmesi gerekirdi. Bu tür isimlerde olduğu gibi hemze düşürülmediğine göre mastar fiilden türemiş olamaz. (Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, 1995, s.163-164; Enbârî, *el-İnsâf*, 1998, s.196)

Basra ekolüne göre fiilin mastar üzerinde amel etmesinden dolayı onu asıl kabul etmek tutarsızdır. Zira harflerin isimler üzerinde amel etmesi herkes tarafından kabul edilir bir durumdur. Nasıl ki harfler isimler üzerinde amel ettiği için isimlerin asıl harftir diyemiyorsak fiiller mastar üzerinde amel ettiği için mastar tali fiil asıldır diyemeyiz. (Enbârî, *el-İnsâf*, 1998, s.200) Fiilden türemiş isimlerde her hangi bir kelime üzerinde amel edebilmektedir. Örneğin ضَارِبٌ عَمْرًا örneğinde ismi fail عَمْرًا kelimesini meful olmak üzere nasb haline çevirmiştir. Bu amel عَمْرًا kelimesinin ismi failden türediğini göstermez. Amil ve ma'mul lafızdır. İştikak ise anlam kabilindendir. Birisi iştikâk açısından diğerine delalet etmez. Dolayısıyla fiilin mastar üzerindeki ameli onun için asıllık ifade etmez. (Enbârî, *el-İnsâf*, 1998, s.198) Zira mastar da bir isim üzerinde amel edebilmektedir. Örneğin زَيْدٌ عَمْرًا “Zeyd’in Amr’ı dövmesi hoşuma gitti” örneğinde mastar olan ضَرْبٌ kelimesi amel ederek meful olan عَمْرًا kelimesini nasb etmiştir. (Ukberi, 1986, s.149)

Basra ekolüne göre mastarın fiili te’kid için kullanılması ve tekid edenin tali, tekid edilenin asıl olması da doğru değildir. Zira te’kid meselesi terkibsel bir durumdur. İştikak ise terkib oluşmadan önce var olmuştur. Tartışma iştikâk etrafında cereyan etmektedir. Terkib ile alakalı değildir. Mastarın fiili te’kid için ondan sonra geliyor olması lafızda müekkedden sonra gelmesidir. Bu mastarın var oluşta fiilden sonra ortaya çıktığına delalet etmez (Enbârî, *el-İnsâf*, 1998, s.198). Ayrıca fiiller ve isimler de bir birlerini tekid etmektedirler. مررتُ بزيدٍ زيدًا ، رأيتُ زيدًا زيدًا ، جاني زيدٌ زيدٌ Zeyd Zeyd bana geldi, Zeyd’i Zeyd’i Zeyd’i gördüm, Zeyd’e Zeyd’e uğradım” gibi kullanımlarda ikinci Zeyd kelimesi birinci Zeyd kelimesini te’kid etmektedir. Bu ikinci Zeyd kelimesinin birinci Zeyd kelimesinden türediğini nasıl göstermiyorsa aynı şekilde mastarın fiili tekid için gelmiş olması onun tali fiilin asıl olduğunu göstermez (Enbârî, *Esraru'l-Arabiyye*, 1995, s.164).

“Bir failin fiili olmaksızın manası düşünülemez” iddiasına gelince Basra ekolüne göre bu delil de tutarlı değildir. Çünkü asılda fiil قَتَلَ ضَرْبٌ kelimelerinde olduğu gibi mastarın delalet ettiği şeye de delalet etmektedir. Fiili, fiil şeklinde isimlendirmemizin sebebi eylemin oluşunu يَفْعَلُ – يَفْعَلُ vezinleri ile muayyen bir zamanda haber verdiği içindir. Bir şeyin vukuunu isimlendirilmesinden önce haber vermek ise imkansızdır (Enbârî, *el-İnsâf*, 1998, s.200).

Basra ekolüne göre Araplar asıllarını kullanmadıkları bir çok şeyin furu’unu kullanmaktadır. Bu şekilde asıl asıl olmaktan, fer’ olmaktan çıkmaz. Zira Araplarda طَيْرٌ أَبَايِدِ örneğinde olduğu gibi tekil formu bulunmayan ve تَفَرَّقَ manasına gelen أَبَايِدِ kelimesinde olduğu gibi asıl bırakıp fer’i kullanmak gibi çokça isti’mal bulunmaktadır. Âyette طَيْرًا أَبَايِلِ (el-Fîl 105/3) şeklinde أَبَايِلِ kelimesi tekil formu olmadığı için çoğul kullanılmıştır. Bu durum asıl olanın tekil olduğu kaidesine zarar vermez (Enbârî, *el-İnsâf*, 1998, s.199). Ayrıca mastarı bulunup fiil formu bulunmayan سَقِيًا ، مَرْحَبًا ، سَقِيًا ، وَيْلَهُ ، وَيْلَهُ ، وَيْلَهُ ، أَفَقًا ، نَفَقًا ، تَسْعًا ، نَكْسًا ، بُغْدًا ، سَخَقًا ، جُوعًا ، نُوعًا ، جَدْعًا ، عَقْرًا ، خَيْبَةً ، دَفْرًا ، تَبًّا ، رَغِيًا ، أَفَقًا ، نَفَقًا ، تَسْعًا ، نَكْسًا ، بُغْدًا ، سَخَقًا ، جُوعًا ، نُوعًا ، جَدْعًا ، عَقْرًا ، خَيْبَةً ، دَفْرًا ، تَبًّا ، gibi kullanımların sayısı onların zikrettiği kelimelerden daha fazladır. Eğer bu bir ölçüt olacaksa sayıca daha fazla olan kriter olarak alınmalı, fiilin tali mastarın asıl olduğuna hükmedilmelidir.

3.İleri sürülen iddia ve delillerin değerlendirmesi

Bu başlık altında Kûfe ve Basra ekollerinin ileri sürdüğü her bir delilin analizi yapılarak bir sonuca varılacaktır. Basra ekolünün ileri sürdüğü delillerin bir kısmı aynı temele dayandığı için bunları bir arada değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Basra ekolü tarafından ileri sürülen “Mastarın mutlak bir manaya delalet edip fiilin birçok hususiyeti barındırması, fiilin siğası ile mastarın delalet ettiği şeye de delalet edip mastarın fiilin dellalet ettiği şeye delalet etmemesi, fiilin zamana ve oluşa delalet etmek açısından iki mana taşıyor olması, tali olanın da asla ait zait bir mana taşıyor olmasından dolayı mastarın asıl kabul edilmesi gerektiği, fer’ olanın ikil ve çoğullarda olduğu gibi asıl olanın manasını taşıdığı, mastar tek olmasına rağmen fiilin mazi, muzari ve emir olmak üzere üç tür olduğu” gibi iddialar temelde mastarın bir tek özellik gösterdiği fiilin ise zamansal, anlamsal vs. birçok özelliğinin bulunduğu yönünde olup asıl olanın bünyesinde bir çok şeyi içermemesi gerektiği üzerine inşa edilmiş benzer iddialardır.

Bu tür deliller ileri sürerek fiil tali, mastar asıldır demek doğru değildir. Çünkü asıl olanın bünyesinde birçok şeyi barındırması işlevsel açıdan daha uygundur. Ondan türemiş olan ise kullanım amacına yönelik olarak bünyesinde türediği kelimedenden bir parça bulundurmaktadır. Fiil kendisine olan ihtiyaçtan dolayı bünyesinde birçok şeyi barındırırken mastar zamansız oluş gibi bir manaya olan ihtiyaçtan dolayı fiilden türemiştir. Bu yüzden fiil asıl, mastar ise talidir. Ayrıca fazlaca türü bulunmak bir şeyi tali yapacaksa mastar buna daha layıktır. Zira fiilde sadece zamansal bir farklılık söz konusu iken² mastarın mim-li, mim-siz, mücerret, mezid, sînâ-i, merre, nev-i, müevvel olmak üzere birçok çeşidi bulunmaktadır. Fiilin mastardan türediğini kabul edecek olsak dahi, fiil mimli, mimsiz olmak üzere bir çok türü ve vezni bulunan mastarın hangi çeşidinden türemiştir? “Asıl veya fer’ oluş bir çok şeyde mevcuttur. Fer’ olan, ikil ve çoğullarda olduğu gibi asıl olanın manasını taşır. Fakat asıl olan fiil olduğu için mastar, fiilin manasını taşımaktadır. Bu yüzden fiili asıl, mastarı tali kabul etmek daha uygun olacaktır.

Basra ekolünün bir diğer iddiası mastarın عَفُود ، ذَهَاب ، ضَرْب gibi farklı vezinler içerisinde gelmesinin Basra ekolünün bir diğer cins isimler gibi olup bunun da fiilden türemediği yönünde bir kanıt olduğudur. Mastarların isimlerden farklı olarak sınırlı sayıda vezni bulunmakta olup belli anlamlar belirli vezinlere aktararak elde edilmektedir. Örneğin meslek, beceri ifade edenler فعالة kalıbına, sesler فعيل kalıbına, hastalık, dert manası içerenler فُعَال kalıbına aktararak yapılmaktadır. Hatta günümüzde tıp alanında meydana gelen gelişmeler niticesinde kelime ihtiyacı hasıl olmuş tıp terimleri فُعَال kalıbına aktararak سعال /öksürmek, دُوار / baş dönmesi، صداع / baş ağrısı gibi kelimeler türetilmiştir. Yani mana ismi olan mastarlar diğer isimler gibi olmayıp belli vezinleri bulunmakta, aynı vezinden yapılmış yüzlerce kelime bulunmaktadır. Bu durum mastarın türediği fiilin manasına bağlı olarak belli vezinlere aktarıldığını ve türeyişin fiil asıllı olduğunu göstermektedir.

Basra ekolü tarafından sunulan ve en sağlam delillerden birisi olarak görülen مصدر kelimesinin zaten çıkış yeri anlamına geldiği, bunun da mastarın asıl olduğunu gösterdiği iddiasına gelince Kûfe ekolü tarafından da dile getirildiği üzere kelimenin ismi fail ve ismi meful anlamı taşıma ihtimali bulunup bu da iddianın tam aksine صادر veya مصدر anlamı taşımak üzere mastar teriminin, mastarın fiilden türediğini göstermek için kullanılmış olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

² Fiilin mazi muzari ve emir formlarının bulunması istikâk açısından fiili çeşitlendirmiş olmaz. Zira mazi fiilden muzari fiil elde etmek, muzari fiilden emir fiil elde etmek sarfî istikâk kapsamına girmektedir. Bu tartışmada ele alınan mesele ise sarfî istikâk değil ilmu’l- istikâktır.

Kanaatimize göre fiillerin işlevselliği de fiilin asıl mastarın tali olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Basra ekolünün delillerinden olan “Mastarın isim cinsinden olup fiile ihtiyaç duymaması fiilin ise bir isme ihtiyaç duyuyor olması” iddiası da tutarsız görünmektedir. Zira fiilin bir isme ihtiyaç duyuyor olması tam bir mana ifade edebilmek içindir. Tek başına kaim olup bir mana ifade edememektense bir karine vasıtasıyla da olsa bir manaya delalet etmek daha evladır. Dilin varlığından maksat iletişim kurmak ise mananın tam olarak ifade edilmesi için mastar da başka bir kelimeye ihtiyaç duyar ve bir terkip içinde kullanılması gerekir.

Bu iddia ile aslında mastarın diğer isimlerden farklı olarak fiilden bağımsız bir şekilde cümle oluşturabileceği, fiilden bağımsız müstakil bir isim olduğu kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Oysa mastarın bir terkip oluştururken fiile ihtiyaç duymaması fiilden türemiş olup onun gibi amel edebilmesinden kaynaklanmaktadır. Tam bir mana ifade edebilmek için her ikisi de farklı kelimelere ihtiyaç duyar. Kaldı ki fiil başka bir kelime olmadan kaim olmaya daha uygundur. Zira sadece fiil kullanmak suretiyle meramımızı ifade edebiliyorken bir isim kullanarak meramımızı ifade etmek her zaman mümkün değildir. Dil iletişim ihtiyacından ortaya çıkmış bir olgudur. İletişimde isimlerde büyük bir öneme sahipken fiil meramı ifade etmek açısından daha kullanışlıdır.

İleri sürülen delillerden birisi de ne lafzen ne de takdire bir kısım mastarların fiil formlarının bulunmayışıdır. Aynı durum mastar için de geçerlidir. Mastarı olmayan fiiller bulunmaktadır. Bu durum Arap dilinde yaygın istimali olan bir meseledir. Kanaatimizce bir türün bazı kelimelerinin istimalinin olmayışı birinin asıl diğerinin fer’ olduğunu kanıtlamaz.

Bu iddialar dışında fiil ve mastarın yapıları ile kelimelerin cümlede oynadıkları roller delil gösterilerek her iki tarafın da ileri sürdüğü bir takım iddialar bulunmaktadır.

Bazı sarf ve nahiv kullanımlarına bakıldığında mastarın birçok yerde fiile bağımlı değişken özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu yüzden Kûfe ekolü bu meseleye özellikle vurgu yapmaktadır. Kûfe ekolünün ileri sürdüğü fiilin illetli olmasıyla mastarın illetli, sahih olmasıyla da mastarın sahih olması iddiası mastarın fiile bağımlılığını kanıtlamak üzere ileri sürülen bir iddiadır. İddia yerinde olduğu görülmektedir. Hatta mastar fiile o kadar bağımlıdır ki sadece sahih olmakla sahih, illetli olmakla illetli olmakla kalmayıp aynı zamanda fiilin babı değiştikçe mastarın da formu değişmektedir. Bu bağımlı değişiklik fiilin asıl olduğu yönünde önemli bir göstergedir. Basra ekolü yapısal olarak bir alaka bulunmadığını göstermek için *أكرم* fiilinin mastar formunda hemzenin duruyor olmasını delil olarak ileri sürse de bu, kelimenin telaffuz esnasında başka bir kelimeye benzemesini, dolayısıyla karışıklığı engellemek içindir. Örneğin *أَجَلَسَ* yerine *قال* *أَجَلَسَ* şeklinde okumak anlamsal bir karışıklığa sebep olacaktır.

Mastarın fiili te’kid için kullanılması da te’kid edenin tali, tekid edilenin asıl olduğu yönünde önemli bir delildir. Zira te’kid meselesi terkibsel bir durum olmakla beraber te’kid eden diğerine hizmet etmiş olmaktadır. Yani mastar fiile hizmet etmek için getirilmiş olmaktadır. Bir şeye hizmet etmek, hizmet edilen şeyin kuvvetini hizmet edilenin asıl oluşunu gösterir ki bu aslında mastarın ikincil olduğu yönünde önemli bir delildir.

Fiilin asıl mastarın tali olduğunun göstergelerinden birisi de fiilin mastar üzerinde amel oluşudur. Basra ekolü mastarın başka kelimeler üzerinde amel edebiliyor olmasını delil getirerek fillle bir ilişkisinin omadığını iddia etmektedir. Meselenin özüne baktığımızda Kûfe ekolünün iddiası fiilin mastar üzerinde amel olmasıdır. Mastar başka kelimeler üzerinde amel olsa da fiil üzerinde amel değildir. Tartışma bu

ikisi arasında cereyan etmektedir. Mastar da fiil üzerinde amel etmiş olsaydı iddia uygun bir kıyasla temellendirilmiş olabilirdi. Fakat böyle bir durum söz konusu değildir. Kuvvetli ve asıl olan fiil olduğu için fiil mastar üzerinde amelde bulunmaktadır. Bu da fiilin asıl olduğu yönünde önemli bir delildir. Ayrıca mastarın amel edebiliyor olması fiilden türeği için bünyesinde fiil kuvvetini de taşıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

İddia ve deliller incelendiğinde türeyişin aslının ne olduğu hakkında Basra ve Kûfe ekollerinin her birisinin görüşlerini farklı bazı temellere dayandığını ve her ekolün kabullerine göre birtakım deliller ileri sürdüklerini görmekteyiz. Bütüne bakıldığında Basra ekolünün sunmuş olduğu deliller sayıca fazla olup sunulan bir kısım delillerin Kûfe ekolünde cevabı dahi bulunmamaktadır. Fakat delillerin sayıca fazla oluşu tezin doğru olduğunu göstermez. Önemli olan delillerin tutarlı, akla yatkın ve ikna edici olmasıdır. Kanaatimizce Kûfe ekolü Basra ekolüne göre daha gerçekçi ve akla yatkın gerekçeler sunmaktadır.

Bütün deliller ve iddiaların ötesinde aslında meselenin zarar ve fayda ekseninde ele alınması daha doğru olacaktır. Bu açıdan bakıldığında türemede mastarın temel olması bir çok vezni olması hasebiyle mümkün gözükmemektedir. Zira mastar asıl kabul edildiğinde fiilin mastarın hangi türünden elde edileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Fiil asıl kabul edildiğinde ise sadece mazi formunun asıl kabul edilmesi durumunda ziyadeli babların, muzari ve emir fiillerin ve mastarın mazi fiilden elde edilmesinde hiçbir sakınca ve zorluk olmadığı görülmektedir. Mastar asıl kabul edildiğinde bir karmaşanın içinde kendimizi bulacakken fiil asıl kabul edildiğinde her şeyi mazi fiilden türetmek oldukça kolay ve işlevsel olmaktadır. Ayrıca ism-i fail, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe vb. birçok kullanımın fiilden elde edilmesi de mastarın temel unsur olmasını zorlaştırmaktadır.

Bütün bunlara ek olarak fiilin illetli olmasıyla mastarın da illetli olması, fiilin babının değişmesiyle mastarın da değişmesi mastarın fiili te'kid için kullanılması gibi bir çok meseleye bakıldığında mastarın bağıl değişken olduğunu, dolayısıyla fiilin asıl olduğunu görmekteyiz. Az şeyle çokça manayı ifade etmek içsel bir olgudur. Bu yüzden zaman şahıs ve eylem içeren fiilin asıl olması, mastarın ise fiilden kopmuş bir yapı olarak fiilin ifade ettiği anlamlardan sadece hudûs manasını içermesi de fiilin asıl olduğu yönünde önemli bir göstergedir.

Kaynakça

- Cengiz, E. (2018), *Endülü's Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği*, Şırnak Üniversitesi Yayınları.
- Cinnî, F. (1952), *el-Hasâis: Dâru'l-Hudâ li't-Tıbbâ'a ve'-Neşr*.
- Ciyânî, M. (1990). *Şerhu't-Teshil li'bni Mâlik*, Hicr li't-Tıbbâa ve'n-Neşr.
- Çatal, M. (1996). *Nusûs ve Mesâil Nahviyye ve's-Sarfıyye*. Câmiat-ü Haleb.
- Çetin, N. (1991) "Arap" (Edebiyat) *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları.
- Çıkar, M. (2005) "Arap Dilbilim Çalışmalarında Had/Tanım Terimi ve er-Rummânî'nin el-Hudûd adlı Eseri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 5 (3), 53-69.
- Dayf, Ş. (1979), *el-Medârisu'n-Nahviyye*, Dâru'l Meârif.
- Durmuş, İ. (2006), "Arap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV yayınları.
- Enbârî, B. (1995), *Esrâru'l-Arâbiyye*, Dâru'l-Cîl.

- Enbârî, B. (1998), *el-İnsâf fi mesâilî'l-Hulaf beyne'n-Nahviyyin*. Dâru'l-Fikr.
- Enbârî, B. (1998), *Nuzhetu'l-elibbâ'*, Darü'l-Fikri'l-Arâbi.
- Endelüsî, Y. (1997), *İrtişâfû'd-ğarab min lisâni'l-Arab*. Mektebetü'l-Hancı.
- Ergin, M. (2003), “Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5 (1), 39-65.
- Fadlî, Abdulhâdi (1387), *Mebdeu'l-İştikak fi-Lugati'l-Arâbiyye*, Mektebetü'l-Arab.
- Fârisî, A. (1999), *et-Tekmile*, Alemu'l-Kitab.
- Kırkız, M. (2010), Arap Dilinde Master ve Önemi, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 209-226.
- Lebedî, M. *el-Mu'cemu'l-Mustalahâtî'n-Nahviyye ve's-Sarfîyye*, Dâru'l-Fikriyye.
- Mahzûmî, M.(1958), *Medresetu'l-Kûfe*. Matbâatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu.
- Murâdî, A. (2006). *Şerhu't-Teshil li'l-Murâdî*, Mektebetü'l-İmân,.
- Murâdî, H. (2006), *Şerhu't-Teshil li'l-Murâdî*, Mektebetü'l-İman.
- Mübâşir, D. (2000), *el-Vusta şerhu'l-Luma' fi'n-Nahv*. Mektebetü'l-Hancı.
- Râvî, T. (1949), *Târîhi ulûmi'l-lugati'l-Arabiyye*, Matbaatu'r-Reşîd.
- Sîbeveyhi, Ö. (1999), *el-Kitâb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Şemsulhâk, H. (1443), *el-İştikak inde ibni Adil ed-Dimeşkî fi Kitâbihi el-Lübâb fi Ulûmi'l-Kitâb*. (Basılmamış Doktora Tezi), Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, Külliyyetu'l-lugati'l-Arâbiyye.
- Şirin, M. (2015), Nahiv İlmi ve Ekolleri. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(1), 185-196.
- Tuzcu, K. (2001), “Araplarda Etimoloji Çalışmaları”. *Nuşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*. 1(1), 66-71.
- Ukberî, B. (1986), *et-Tebyîn an-Mezâhibi'n-Nahviyyine ve'l-Basriyyin*. Dâru'l-Garb el-İslâmî.
- Yüksel, A. vd., (2005), “Arap Filolojisindeki İştikâk-ı Ekber-Sünaiyye Kuramları ve Müsellelat Olgusuna Courtenay'ın Fonem Kuramı Çerçevesinde Yeni bir Yaklaşım Denemesi”, *Ekev Akademi Dergisi* 9 (22), 211-224.
- Zeccacî, K. (1939), *el-İzâh fi İleli'n-Nahv*. Dâru't-Tenâfus.
- Zemahşerî, K. (1990), *el-Mufasssâl fi İlmi'l-Luğa*, Dâru ihyâi'l-ulûm